

Mischerska Zh. V., PhD student at Taras Shevchenko National University of Kyiv, Editor-in-Chief of Foreign languages programs at Ukrainian Radio (Ukraine, Kyiv), zhannam@nrcu.gov.ua

Problems of ensuring the independence of public broadcasting in democratic political systems

In this paper the main problems and challenges of Transformation from State into Public Broadcasting in Ukraine are analysed.

Keywords: Public Broadcasting, freedom of speech, mass media, social transformation, public dialogue.

* * *

УДК 323.1:316.3:316.42(477)

Гоцуляк В. М.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії і політології,
Хмельницький національний університет
(Україна, Хмельницький), gotsylak@ukr.net

Модель національної ідентичності в процесах українського державотворення

Необхідність існування загальнонаціональної моделі ідентичності обумовлена потребами розвитку сучасного українського суспільства. Найголовнішою метою національного розвитку мають бути інтереси нації та української держави, а не інтереси кланів і партій. Специфіка української ситуації вимагає формування правового поля, в якому здійснюються процеси національного розвитку, здійснення правової легітимації владних домагань.

Історично перспективною є така модель влади, відповідно до якої відбувається інтеграція зусиль індивідів навколо спільної мети, а функціонування різних інституцій спрямоване на забезпечення розвитку держави, захисту інтересів своїх громадян.

Перед політичною, владною елітою як передовим загоном українського суспільства стоїть надзвичайне завдання – створити нові форми національного життя, пропонувати суспільству нові форми активності. На першому місці, поза будь-яким сумнівом, повинні стояти загальнонаціональні інтереси.

Ключові слова: загальнонаціональні інтереси, ідентичність, консенсус, українська державність, спільнота, етика відповідальності, толерантність.

Історична пам'ять, притаманна українській спільноті сприяє тому, що сучасна українська людина усвідомлює свою національну ідентичність і прагне реалізувати її в різних формах соціальної та політичної творчості. Крім того, механізми історичної пам'яті виявляються досить ефективними, коли йдеться про розвиток таких суспільних інституцій, які репрезентують головні ідентифікаційні моделі української нації.

Можна стверджувати, що підтримка у 1991 р. ідеї утвердження української незалежності стала закономірним результатом довгого і непростого руху української спільноти до своєї власної національної держави, яскравим свідченням необхідності усвідомлення потреби в національній ідентифікації.

Не буде великим перебільшенням констатувати, що найбільший внесок у реалізацію державницьких проєктів України, у забезпечення національної цілісності та незалежності був зроблений культурницькими й політичними елітами України. Національна ідентичність виступає чи не найголовнішим імперативом нашого українського поступу.

Метою дослідження є пошуки моделі української ідентичності, що формувалася і реалізувалася в роки боротьби української нації за незалежність, в непростий час національно-визвольних змагань.

Варіанти національного самовизначення суб'єкта в різних соціально-політичних контекстах досліджували

К.–О. Апель, Ю. Габермас, Т. С. Воропай, Н. В. Паніна, В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, З. Когут та ін.

Необхідність існування загальнонаціональної моделі ідентичності обумовлена небезпечними процесами, які відбуваються в сучасному українському суспільстві. Йдеться про маргіналізацію суспільства, масову комерціалізацію свідомості, прогресуючу пауперизацію населення, корупцію, що стала структурною, системною рисою нашого суспільства. Все це, поза сумнівом, руйнує саме підґрунтя самоідентифікації індивіда як частини національної цілісності. Тому найголовнішою метою національного розвитку мають бути, передусім, інтереси нації та української держави, а не інтереси кланів і партій. До того ж специфіка української ситуації вимагає формування правового поля, в якому здійснюються процеси національного розвитку, здійснення правової легітимації владних домагань. І на першому місці, поза будь-яким сумнівом, повинні стояти загальнонаціональні інтереси.

На жаль, діяльність сучасних партій і сучасних політиків зводиться переважно до маніпулювання свідомістю людей під час виборів, до адміністрування, до одновимірного застосування адмінресурсу, іншими словами до різних способів економічного та політичного шантажування на користь можновладців. У сучасному українському житті очевиднішими стають досить антинаціональні характеристики: з одного боку, домінантою суспільного життя є необхідність підтримання та захисту інтересів національної держави, з іншого – робиться все можливе для реалізації егоїстичних (і, по суті, антинаціональних) стратегій окремих політико-фінансових угруповань.

Насправді, національно свідомі члени українського суспільства мають керуватися лише державним інтересом. А всі суб'єкти влади мають діяти на підставі політичного розуму, реалізовувати дії, орієнтовані на загальнозначущий результат. Йдеться, загалом, про таку діяльність, зміст якої визначає політична раціональність. Розмірковуючи про комунікативні підходи до аналізу сучасного суспільства, один з найвидатніших представників сучасної комунікативної філософії Ю. Габермас зауважує, що ефективним соціальний (політичний) лад буде тоді, коли індивіди діють з власними цілями та інтересами і в той же час створюють стійкі форми суспільної інтеграції. Важлива роль ним відводиться координації різних видів діяльності та взаємозв'язку людей в рамках соціального цілого. На його думку, саме комунікативна дія зосереджує в собі можливість координації соціальних і політичних планів, дій і, зрештою, суспільної інтеграції. Особливо це повинно виявляти себе у тих окремих життєвих формах і життєвих світах, котрі пов'язані щоразу конкретними традиціями та царинами інтересів [2, с. 28–30]. Повною мірою ці слова можна віднести і до способів організації українського світу.

Історично перспективною є така модель влади, відповідно до якої відбувається інтеграція зусиль індивідів навколо спільної мети, а функціонування різних інституцій спрямоване на забезпечення розвитку держави, захисту інтересів своїх громадян.

У різні періоди історичного розвитку, у будь-яких ситуаціях і реаліях національного буття центральною була і залишається ідея української державності. Резуль-

татом і закономірним наслідком багатолітніх і трагічних національно-визвольних змагань стало постання української держави.

Незважаючи на твердження критиків української державності та суверенітету про їх недовговічність Україна відбулася як держава, як самостійний політичний організм з усіма атрибутами державності. Саме сильна, динамічна українська держава, яка має авторитет у світі, захищає свої інтереси, дбає про своїх громадян – є головною умовою подальшого розвитку української спільноти. Слід обов'язково враховувати те, що питання про роль держави, про ставлення особистості до політичної влади, що діє в Україні, до її окремих представників, надзвичайно гостро стоїть сьогодні. На думку авторів колективної праці «Український соціум», складність політичної ситуації, яку переживає українське суспільство, передбачає усім патріотичним силам визнати наявну державну владу своєю, взяти на себе відповідальність за її стан, відстоювати її інтереси і добре ім'я у світі як свої власні, паралельно намагаючись проводити виховну роботу з національного «освідомлення» і вносячи відповідні до українських цілей корективи у її рішення та дії [3, с. 326].

У контексті розглядуваних проблем необхідно торкнутися ще однієї надзвичайно суттєвої проблеми. Йдеться про необхідність досягнення консенсусу, порозуміння між різними політичними і національними силами при реалізації надважливих для українців і всіх, хто живе в Україні, завдань, а також про свого роду філософію відповідальності за здійснювані дії та вчинки.

В умовах політичних, військових протистоянь, загальної нестабільності та дезорганізації суспільства надзвичайно актуальним є встановлення загальних умов порозуміння між людьми, обґрунтування раціональних норм людської поведінки, визначення гуманістичних вимірів буття в цілому. Власне, це має пряме відношення до спроб визначення умов співіснування людей, груп, спільнот, які мають різну історію, мову, сповідують іншу релігію. Мирне співжиття людей різних національностей в рамках однієї держави – України – постає одним із головних гуманістичних і моральних імперативів сьогодення.

Очевидним і значущим для демократичної української спільноти є те, що засадничими принципами людського життя мусить бути взаєморозуміння, згода, а не тваринна ненависть і конфронтація.

Сучасна українська спільнота мусить зробити належні висновки із своєї трагічної історії, сформулювати для себе перспективу цивілізованого поступу і співпраці з усіма народами, які живуть у сучасній Україні. Звісно, необґрунтованим буде шукати єдину, загальноприйнятую модель людського співжиття й робити загальнообов'язковими рекомендації щодо утвердження певних норм і принципів людських взаємин. Проте очевидним є те, що як окрема людина, так і спільнота в цілому мусить усвідомлювати відповідальність за свою діяльність, вчинки і розв'язання різних проблем. По суті, визначальною для сучасної української людини повинна бути етика відповідальності, побудована на засадах порозуміння, узгодження вихідних моральних норм і принципів [1, с. 395–413]. Це стосується повною мірою і взаємин національних.

Формою досягнення взаєморозуміння між різними суб'єктами політичного і національного процесу в

сучасному українському соціумі мусить бути дискурс, всебічне обговорення проблем з метою досягнення консенсусу й згоди в думках і намірах. Саме дискурс створює однакові умови для кожного учасника соціальної та політичної дії, і тим самим виключає будь-який примус. Підкреслюючи значення дискурсу, К.–О. Апель наголошує, що «він становить філософськи та політично останню інстанцію, якою і завдяки якій мають санкціонуватися спільна відповідальність людей за свою діяльність та наслідки діяльності, за свої теорії та нормативні домагання значущості» [1, с. 400]. Крім того, у фундаментальній вимозі етики відповідальності людини за свої колективні дії міститься постулат гуманізації стосунків між людьми. При цьому дискурс передбачає об'єктивність, правомірність особистої, власної позиції. Дискурс не заперечує автономності кожної особистості, «адже очевидність та сумління автономного суб'єкта вже передбачаються саме дискурсом..., звичайно, разом з готовністю слухати інших і прагнути зрозуміти аргументи інших, які з самого початку мають однакові права домагатися значущості» [1, с. 401]. Втілення у людському житті принципу дискурсу створює умови для утвердження цінності особистості, для самовизначення людини у просторі соціальних і організаційних відносин, для утвердження порядків людського співробітництва, співпраці і співжиття.

Історичний досвід у час національно-визвольних змагань і становлення української держави є показовим і повчальним щодо усвідомлення потреби формування атмосфери політичної, духовної і релігійної толерантності, яка була необхідна для кожної людини, незалежно від її національності, мови, конфесійної приналежності. Саме толерантність породжувала і буде породжувати такий своєрідний феномен, як «привабливість» життя в Україні. Найбільш оптимальною формою соціального життя мусить бути співробітництво і діалог, а не конфронтація і нетерпимість. Мирне поладження конфліктів і непорозумінь, толерантне ставлення до іншого – це норма цивілізованого розвитку українського соціуму.

Українська спільнота мусить не лише усвідомлювати, а й реагувати на всі непрості виклики, які стоять перед нею. Надзвичайної ваги для неї є висновок про те, що становлення національної ідентичності, яке органічним чином пов'язане з розвитком української державності, має супроводжуватися усвідомленням значущості цінності єднання українства.

Національна і культурна єдність – це сила, що здатна об'єднати всіх представників української спільноти у єдине ціле, мотивувати їх на досягнення соціально значимих цілей, сприяти культурному, інтелектуальному й економічному розквітові нації. Важливою передумовою досягнення українським суспільством національної єдності у різні періоди історичного розвитку було також утвердження духовної спільності народу. Формування її завжди було потужним засобом консолідації, утвердження історично перспективних форм людського життя та громадянської солідарності – чи це йшлося про неймовірно важкий період національно-визвольних змагань, чи про трагічний період Руїни в українській історії XVII ст.

Важливо зазначити, що потреба в спільності, в духовному усвідомленні українцями своєї єдності

набувала надзвичайної актуальності в переломні історичні епохи, коли перед Україною поставала необхідність вибору шляхів свого подальшого розвитку, пошуку адекватних засобів національної та культурної ідентифікації. Для таких переломних часів нашого національного виміру, поза сумнівом, може бути віднесений ранньомодерний період – період великих змін у свідомості та суспільно–політичному бутті українського народу, час, насичений драматичними подіями, громадянськими конфліктами, різного роду соціальними і політичними конфліктами. Відомо, що однією з причин поразки української держави в період національно–визвольних змагань стали відсутність єдності всередині українських політичних сил, суперечності і непорозуміння між ними навіть перед загрозою втрати національної незалежності, різного роду ідеологічні розбіжності, особистісні конфлікти. В цілому все це привело до дезорганізації влади, хаосу і нестабільності в державному управлінні, до поразок перед сильними зовнішніми ворогами.

Крім того, потреба у розвитку української спільноти, посиленні ідентифікаційних процесів у суспільстві вимагає нового імпульсу культурно–національної діяльності, визначення нових орієнтирів та засобів особистісної дієвості, врахування значущості організації та організаційної активності людей при досягненні високих цілей. У цьому сенсі досвід організованої української боротьби, національно–визвольних змагань і досвід спільних перемог – це те найцінніше, що дає підстави сподіватися на успіх української справи. Цей досвід включає і подвижництво лідерів нації, активність політичної еліти, потугу молодого вітчизняної націонал–демократії, яка забезпечує збереження вектора незалежності.

Не підлягає сумніву те, що нові можливості розвитку українства можливі лише в тому разі, якщо українське суспільство вибудує справді нову систему національних координат.

Сьогодні в Україні йде важкий і досить суперечливий процес перетворення населення у самоврядну українську націю. В ході цього перетворення точаться запеклі дискусії про культурні, ідейні, психологічні доміанти, які визначатимуть обличчя цієї нової нації. Водночас визначаються і її справжні лідери, і панівні норми людського та національного співжиття. Від того, наскільки згуртованими, динамічними й цілеспрямованими будуть ті суспільні сили, які відстоюють модель «української України», залежить успіх або остаточне фіаско української справи.

Варто наголосити на тому, що брак об'єднаності й координації зусиль – це одна з найбільш очевидних проблем і перешкод у розвитку української нації, української держави протягом багатьох століть. Як зазначають дослідники, гасло «єдності» є одним з найбільш уживаних і беззаперечних у патріотичних організаціях всіх рівнів і напрямків. Однак усвідомлення проблеми на рівні гасла далеко не завжди веде до її раціонального і своєчасного розв'язання [3, с. 328]. В історії нерідко траплялося так, що українські організації, лідери національного руху об'єднувались на рівні лозунгів і гасел, але до реального об'єднання всіх патріотичних, національних сил, як правило, справа не доходила. Тому й ефект від такого формального, по суті, об'єднання був мінімальним.

Сучасне життя вимагає великої концентрації зусиль і сил для подальшої ефективної діяльності в напрямку здійснення своєї національної справи. В сучасному українському просторі не є поодинокими організації та зібрання, представлені сьогодні повноваженнями і амбіціями їхніх лідерів. Проте вони не завжди «працюють» на спільну українську справу. Йдеться не про чийсь особисті прорахунки чи персональні упущення, а про значною мірою загальну тенденцію, що потрєбує раціонального осмислення і конструктивних висновків.

Можна погодитися з висловленою в колективній праці «Український соціум» думкою про те, що загалом у об'єднаних проектах останніх років вимальовується ланцюг перманентної неготовності й неадекватності: фраза – організаційне банкрутство – брак ресурсів – цейтнот – істерика – отаманщина. Вихід із цього зачарованого кола можливий тільки на шляху зміни підходів до української справи на рівні філософії процесу [3, с. 329]. А це, у свою чергу, означає перегляд і переосмислення багатьох нібито незаперечних істин і очевидних понять, таких як першість у владі, лідерство, вплив на свідомість тощо.

Альтернативою звичці безконечно змагатися за пріоритети (традиційна українська боротьба за «булаву» і «гетьманство») мусять бути механізми координації зусиль і вироблення зрозумілої для всіх учасників процесу стратегії.

Йдеться про ті принципи діяльності, які дисциплінують національні сили, організують і координують їх роботу, підвищують їх дієздатність, визначають загальний план роботи, передбачають відповідальність за свої дії перед українською спільнотою. Водночас перед політичною, владною елітою як передовим загоном українського суспільства стоїть надважливе завдання – творити нові форми життя, національного, у першу чергу, пропонувати суспільству нові форми активності. Самі ж українці повинні зробити все, щоб увійти у коло провідних, розвинутих національно–державних і національно–культурних спільнот.

Список використаних джерел

1. Апель К.–О. Дискурсивна етика як політична етика відповідальності у ситуації сучасного світу / Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С.395–413.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Пер. з нім. А. Онишка. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
3. Український соціум / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005. – 792 с.
4. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
5. Когут З. Коріння ідентичності. – К.: Критика, 2004. – 351 с.

References

1. Apel K.–O. Dyskursywna etyka yak politychna etyka vidpovidalnosti u sytuatsii suchasnoho svitu / Yermolenko A. M. Komunikatyvna praktychna filosofiiia. – K.: Libra, 1999. – S.395–413.
2. Habermas Yu. Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti: doslidzhennia katehorii hromadianske suspilstvo / Per. z nim. A. Onyshka. – Lviv: Litopys, 2000. – 318 s.
3. Ukrainyskyi sotsium / Za red. V. S. Krysachenka. – K.: Znannia Ukrainy, 2005. – 792 s.
4. Stepyko M. T. Ukrainaska identychnist: fenomen i zasady formuvannia: monohrafiia / M. T. Stepyko. – K.: NISD, 2011. – 336 s.
5. Kohut Z. Korinnia identychnosti. – K.: Krytyka, 2004. – 351 s.

Goculyak V. M., candidate of political sciences, associate professor, associate professor, Department of Philosophy and Political Science, Khmelnytsky National University (Ukraine, Khmelnytsky), gotsylak@ukr.net

A model of national identity in the processes of Ukrainian state formation

The necessity of existence of a national identity model is determined by the needs of the development of contemporary Ukrainian society. Therefore the most important aim of national development must be, foremost, interests of nation and Ukrainian state, but not interests of clans and parties. The specific of the Ukrainian situation requires forming of the legal field, the processes of national development, realization of legal legitimation of imperious solicitations come in that true.

Historically perspective is such model of power, in accordance with that there is integration of efforts of individuals round a general aim, and functioning of different institutes is sent to providing of development of the state, defence of interests of the citizens.

Before a political, imperious elite as a superimportant task stands front–rank detachment of Ukrainian society – to create the new forms of national life, offer to society the new forms of activity. On the first place, out of any doubt, national interests must stand.

Keywords: national interests, identity, consensus, Ukrainian state system, association, ethics of responsibility, tolerance.

* * *

УДК 32.019.51:339.923:94(477)(047.31)

Дегтярьов С. І.,

доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри конституційного права,
теорії та історії держави і права, Сумський
державний університет (Україна, Суми),
starsergo2014@gmail.com

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ¹

Розглянуто різні аспекти формування громадянського суспільства в Україні. Процес становлення громадянського суспільства на українських землях має досить довгу історію. Декілька століть відбувався складний процес формування української нації. Він супроводжувався появою різноманітних людських об'єднань, які можна назвати своєрідним праобразом тих чи інших суспільних інститутів. Усі вони сприяли становленню української нації; в умовах відсутності української державності виступали посередниками між українським населенням та неукраїнською владою, у різний спосіб відстоюючи його політичні, культурні та інші інтереси, а інколи й саме право на існування.

Автор відносить до таких утворень, наприклад, такий феномен української історії, як козацтво, яке у певний момент взяло на себе роль «національного речника українського народу», а також братства. Важливе значення має і такий культурно–інтелектуальний прошарок, як інтелігенція, що зіграла важливу роль і у збереженні історичної пам'яті українців, і була ініціатором створення низки об'єднань, які стали праобразом інститутів громадянського суспільства (громад, товариств тощо). Особливу увагу приділена системі культурних і політичних цінностей, на які орієнтувалися українці, закладаючи підґрунтя громадянського суспільства.

Ключові слова: Україна, громадянське суспільство, козацтво, братства, громади, інтелігенція, європейські цінності.

Побудова громадянського суспільства нерозривно зв'язана з встановленням верховенства права у такому суспільстві. Ще в античному суспільстві виникла формула, перефразована у XIX ст. відомим істориком права М. В. Варадіновим: «Закон єсть залог громадянського общества, на основани коего все, находящияся в государстве, обязаны устраивать жизнь свою» [2, с. 53]. Актуальною є проблема розбудови правового громадянського суспільства і в сучасній Україні. Слід погодитися з думкою сучасної дослідниці М. Бабич–

¹ Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №15.01.10–02.16/18.3П «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні».

Трофименко про те, що «новий правовий і соціальний устрій створив майже необмежені можливості для процесів недержавної суспільної організації та подальшого утвердження громадянського суспільства». Але, здається, що саме суспільство з різних причин поки що не може скористатися цим повною мірою. Хоча «активне громадянське суспільство є життєво необхідним для подальшого перетворення України у відкрите демократичне суспільство» [1, с. 141, 142].

Україна намагається позиціонувати себе правовою державою. Хоча, звичайно, щоб стати такою треба ще багато чого досягти. Повноцінне громадянське суспільство може існувати лише у правовій державі, де панує верховенство закону. В Україні на сьогодні існують державне законодавство, система правових норм, технічні процедури прийняття та змін законодавства. Але при цьому гостро стоїть проблема з соціологічним аспектом права. В українському суспільстві право втілюється у життя поки що не належним чином – закон не завжди виконується чи поважається. Існуюча система «винагороджує здатність обходити закони вдається до шахрайства через неформальні мережі, що не зважають на закон» [7, с. 130].

Саме ж питання побудови громадянського суспільства в Україні має досить довгу історію. Декілька століть відбувався складний процес формування української нації. Він супроводжувався появою різноманітних людських об'єднань, які можна назвати своєрідним праобразом тих чи інших суспільних інститутів. Усі вони сприяли становленню української нації; в умовах відсутності української державності виступали посередниками між українським населенням та неукраїнською владою, у різний спосіб відстоюючи його (населення) політичні, культурні та інші інтереси, а інколи й саме право на існування.

До таких утворень, на нашу думку, слід віднести такий феномен української історії, як козацтво, яке, за словами відомого історика О. Оглоблина, ще наприкінці XVI ст. перейняло на себе роль «національного речника українського народу» [8, с. 11].

Під час відстоювання ідеї руської нації мав місце і внутрішній, соціальний конфлікт. Довгий час руська шляхта вважала себе єдиним представником руського народу. «І православні, і уніятські шляхтичі відкидали претензії нешляхетських соціальних груп репрезентувати руський народ і релігію перед зовнішнім світом». Проти нешляхетського духівництва шляхта виступала відкрито, відмовляючи йому у праві представляти руську націю. Така ж позиція була і щодо козаків, але шляхом мовчазного їх ігнорування або обережної критики [9, с. 207, 213].

Поруч із розвитком концепцій (національних ідентичностей) низки східноєвропейських націй у ранньомодерний період в Україні формується концепція Русі або «народу руського». Першими соціальними групами, що стали на захист цієї ідеї (та православної, руської релігії), з–поміж непривілейованих верств населення стали об'єднане у братства міщанство та козацтво [9, с. 202].

До самого кінця XVI ст. зміст концепції руської нації диктувався майже виключно представниками князівсько–шляхетської верстви, що мала стародавнє руське походження. Але дане трактування було надто вузьким і